

ПРОБЛЕМИ ПРИ ОЦЕНЯВАНЕТО НА ЕФЕКТИВНОСТТА НА ПРЕДПРИЯТИЯТА ОТ ДОБИВНАТА ПРОМИШЛЕННОСТ

PROBLEMS IN MEASURING THE EFFECTIVENESS IN THE ENTERPRISES IN EXTRACTIVE INDUSTRY

Имрен Гендж-Салатова
Imren Gendzh-Salatova

Икономически университет – Варна
University of Economics – Varna

Abstract: In modern conditions, the extractive industry plays an extremely important role for our country and provides the industrial base of the economy. In the context of globalization, all economic operators and, as well as businesses operating in this sector face important questions about efficiency gains.

Evaluating the effectiveness of these businesses is crucial for stakeholders to create the preconditions for providing more useful information to all users of information and for sustainable development.

The purpose of this report is to present the nature and role of effectiveness indicators as part of key business indicators in analyzing the overall performance of enterprises and in making management decisions. The various indicators and methods for analyzing and evaluating the effectiveness of the enterprises presented in the specialized literature are reviewed.

On this basis, an attempt was made to propose a model for analyzing and evaluating the effectiveness of enterprises in the extractive industry, through a system of indicators grouped in terms of financial results, revenue and cost effectiveness, resources, capital, human capital, and profitability.

Keywords: analysis, effectiveness, extractive industry.

JEL: Z31; M41; D61

ВЪВЕДЕНИЕ

В условията на глобализация и силно конкурентна среда ефективното функциониране се превръща в основна цел на всяка стопанска единица. Както пред всички икономически субекти, така и пред тези, които оперират в добивния сектор, стоят важни въпроси, свързани с това как да управляват своите ресурси и как да повишат ефективността на операциите си.

Добивната промишленост в Република България е с ограничени размери, но е с изключително важно значение за българската икономика, обществото и околната среда. От макроикономическа гледна точка тя осигурява около 4–5% от БВП (Bulgarian Chamber of Mining and Geology, 2014). Според данни на НСИ през 2017 г. чуждестранните преки инвестиции в сектора достигат 814 316,6 хил. евро и в страната ни оперират 342 броя предприятия, а заетите са 21 959 души (National statistical institute, 2017). Всичко това утвърждава значимата роля на добивната индустрия за страната и я определя като перспективна дейност за бъдещото индустриално развитие.

Безспорно е значението на добивната индустрия, но в специализираната литература липсват доказателства за изследвания, свързани с ефективността на отделните стопански процеси, които протичат в тези предприятия, и на цялостната бизнес дейност.

Оценката за ефективността на предприятията в сектора е от решаващо значение за заинтересованите страни с цел да се създадат предпоставки за предоставяне на по-полезна информация за всички потребители и за устойчиво развитие.

Обект на разглеждане са подходите за анализ и оценка на ефективността.

Предмет на изследване са различните показатели за анализ и оценка на ефективността и приложимостта им в предприятията на добивната промишленост.

Целта на настоящия доклад е на базата на съществуващите подходи в специализираната литература да се предложи модел за анализ и оценка на ефективността на предприятията в добивната промишленост.

Особености на категорията „ефективност“

В икономическата литература въпросите за същността, видовете ефективност и факторите, влияещи върху нея, са широко дискутирани. В много публикации се разглеждат въпроси, свързани с различните подходи и модели за оценяването ѝ и еволюцията на развитието им.

С. Захариев определя ефективността като „резултатност от функционирането на една конкретна система“. Акцентът се поставя върху измерването на резултатите и отнасянето им към разходите, които са направени за постигането им (Zahariev, 1989, pp. 10–17). Авторът набляга върху етимологията на понятието и разглежда ефективността от гледна точка на ефекта (крайния резултат) и вложените разходи. Той посочва, че ефектът и резултатът винаги са абсолютна величина, но не посочва механизмите за измерването им.

Относно същността на термина „ефективност“ Ненов и Атанасов посочват, че той буквално означава „ползност, резултативност и плодотворност“. Те допълват, че икономическата ефективност е форма на проявление на ефективността. Ефективността изразява „резултатността на функционирането на капитала в различните му форми, т.е. до получаването на максимален резултат от вложения в производството капитал“ (Nenov, Atanasov, 2010, p. 8).

В българската литература не съществуват много опити за ясно разграничаване на понятията *ефективност* и *ефикасност*. В повечето случаи те се използват като синоними. По-скоро са дефинирани различните видове ефективност или са представени подходи за оценяването на ефективността, включващи разнovidни показатели, които в някои случаи са класифицирани по даден признак.

При определянето на ефективността се сравняват ресурси и резултати от различен вид – икономически, социални, екологични и други, които предопределят и разнovidностите на ефективността (Staneva, 2013, p. 48).

Според М. Гълъбов икономическата ефективност като разнovidност на ефективността може да бъде дефинирана като количеството икономически ефект (ползнен резултат), което се създава с участието на единица разходи или единица ресурси. Този показател е важен за установяване на финансовото състояние на предприятието и се изчислява като съотношение на приходите и разходите (Galabov, 2007, p. 209).

Направеният кратък обзор на специализираната литература показва, че са налице допирни точки между вижданията на различните автори. Като обобщение може да се посочи, че „ефективността“ изразява отношения в производството във връзка с направените разходи и резултати. Тя показва способността на дадено предприятие да съчетава и използва рационално ограничените ресурси, да влага оптимално своите средства в дейността с цел получаване на максимална изгода и осигуряване на възможно най-голяма печалба.

Ефективността от дейността на дадено предприятие е сложна икономическа категория и присъства в научната литература от дълги години, но въпросът остава актуален и в наши дни.

Като абсолютен показател за ефективността може да се посочи печалбата (Ivanova, 2018, p. 4), но в съвременната литература се срещат мнения, че печалбата не е достатъчен показател за ефективността на предприятията. Подобни схващания се срещат при Г. Тодоров (Todorov, 2003, p. 263), Л. Тодоров (Todorov, 2017, p. 2) и проф. К. Пергелов (Pergelov, 1998, p. 175).

Теоретичният анализ на развитието на системата от показатели, които могат да се изследват от заинтересованите страни, показва, че съществуват множество индикатори, характеризиращи различните видове ефективност.

В икономическата литература съществува единодушие по въпроса, че най-общо показателите за ефективност се определят като отношение на резултата или ефекта от производствено-стопанската дейност към ресурсите или разходите, предизвикали тези резултати, или като реципрочната стойност (Nenov, Atanasov, 2010, pp. 29–39).

Най-често за изследване на ефективността се прилага разходен (на база на разходите) или ресурсен (на база на ресурсите – активите, капиталите и персонала) подход (Galabov, 2017, p. 58).

М. Гълъбов допълва, че ресурсната ефективност може да се определи като ресурсите, които се ангажират за реализирането на единица икономически ефект, а разходната ефективност се дефинира като разходите, които се влагат за реализирането на единица икономически ефект (Galabov, 2017, p. 59).

С прогреса на икономиката и практиката се придават различни значения, съдържание и обхват на ефективността и съвкупността от показатели, които се изследват от различните анализатори, при анализа и оценката на ефективността се разширява и към тях се включват нови, чието умело оценяване подпомага вземането на по-правилни управленски решения.

През последните години традиционните показатели са подложени на критика, в резултат на което постепенно те се заменят с други, и по тази причина е необходимо да се изследва развитието на показателите за ефективност като важни индикатори за успеха на предприятията.

Интерес представляват и някои научни разработки в българската литература, в които се разглеждат еволюцията на показателите за ефективност през XX в. и различните класификации на показателите за ефективност. Уточняваме, че поради ограничения обем на изложението, по-надолу са посочени само основните акценти, свързани с тях, без да се разглеждат подробно конкретните начини за изчисляването им.

Ако през 20-те години на XX в. като най-важни показатели и модели за оценка на ефективността са се считали рентабилността на собствения капитал, на активите, то през 70-те години на XX в. се добавят и показатели като чиста печалба на акция (EPS – Earnings Per Share), пазарен множител „Цена/Печалба“ (P/E ratio), пазарен множител „Цена/Балансова стойност“ (P/BV ratio).

През 90-те години на XX в. вътрешните и външните потребители на информация обръщат внимание и на други показатели за ефективност, като например парична възвръщаемост на инвестициите (CFROI), обща възвръщаемост на акционера (TSR), печалба преди лихви, данъци, обезценяване и амортизация (EBITDA) (Kasarova, 2013, p. 10).

В. Касърова посочва, че през последните години на XX век за изследване ефективността на предприятията фокусът попада върху балансирана система от показатели, като усилител на стойността на материалните активи (Real Asset Value Enhancer), коефициент на добавената от интелектуалния капитал стойност (VAIC – Value Added Intellectual Coefficient).

Подкрепяме мнението на А. Конарев и С. Константинова, че представената таблица от В. Касърова за еволюцията на показателите за ефективност през XX в. е съставена целесъобразно от историческа гледна точка, но от методологическа съставянето ѝ „е погрешно“, тъй като „80% от представените показатели са за оценка на ефекта, а останалите – за оценка на възвръщаемостта“ (Konev, Konstantinova, 2016, pp. 56–57).

Преобладаващият брой от представените метрики се използва по-скоро в развитите държави. За изчисляването на показателите е необходима информация както от финансовите отчети, така и от капиталовия пазар и от бъдещите планове на предприятията.

Въпреки този недостатък представената информация за еволюцията на показателите за ефективност от В. Касърова дава ценна и обобщена информация на анализаторите и може да се използва при избор на най-подходящите подходи за анализ и оценка на ефективността на дадено предприятие.

Една широка класификация на относителните показатели за ефективност е представена от Р. Иванова, като тя ги групира на показатели за анализ на ефективността на производствените ресурси, на ефективността на приходите и разходите, на рентабилността от ресурсен тип, на рентабилността на капитала, на рентабилността от приходен и разходен тип. Тази класификация обхваща голям брой индикатори, измерващи ефективността, които се обвързват с показателите за рентабилност (Ivanova, 2018, p. 4).

Моделът за анализ на ефективността на фирми за недвижими имоти, предложен от М. Гълъбов, включва показатели за ефективност на пълните разходи във връзка с продукцията, ефективност на себестойността на продукцията, ефективност на дълготрайните материални активи и ефективност на собствения капитал (Galabov, 2017, pp. 58–67).

Считаме, че представените показатели дават богата информация на потребителите на финансови отчети и биха били полезни и при анализа, планирането и контрола на ефективността на предприятията, които оперират в други сектори.

Различните заинтересовани лица (собствениците, кредиторите, мениджърите, потенциалните инвеститори) отдават различно предпочитание на показателите за ефективност, като някои акцентират повече върху рентабилността, други – върху ефективността на приходите и разходите, а трети – върху икономическата добавена стойност и т.н., по тази причина интерес представлява и класификацията на показателите за ефективност от гледна точка на полезността им за отделните групи заинтересовани лица като вътрешни и външни потребители на информация. В своята статия Д. Георгиева представя аналогична класификация на показателите за ефективност, като систематизира моделите за оценка на ефективността в две групи – в полза на настоящите инвеститори в предприятието и на потенциалните инвеститори. Към първата група са включени показателите за рентабилност, остатъчната оперативна печалба за годината (ReOI), остатъчната чиста печалба за годината (ReE), икономическа добавена стойност (EVA), възвръщаемост на инвестиция капитал, базирана на паричните потоци (CFROI), паричната добавена стойност (CVA), а към втората група – нетна печалба на една акция (EPS), съотношението между пазарната цена и нетната печалба на една акция (P/E), съотношението между пазарната цена на единица от печалбата и темпа на нарастване на тази печалба (PEG), съотношението между пазарната и счетоводната стойност на собствения капитал (MV/BV), акционерна възвръщаемост (TSR), акционерна добавена стойност (SVA) (Georgieva, 2016, pp. 89–95). Подобна класификация подпомага различните потребители на информация за по-лесно ориентиране при избора на най-подходящите показатели за ефективност според конкретните им цели.

Както бе посочено по-горе, с развитието на науката и практиката се въвеждат нови подходи, критерии и показатели и ефективността се превръща в основна икономическа категория, която определя целесъобразността на всяка дейност, а повишаването на равнището ѝ е важна и неотложна задача за всяка стопанска дейност, производство и организация. Вземайки предвид спецификата на предприятието и отрасъла, в който то функционира, стремежът при анализа на ефективността трябва да бъде насочен към обхващане на възможно най-широк кръг от показатели, с които да се направят по-точни оценки за облика на предприятието в настоящия момент, за да се предвидят по-правилно перспективите за развитието му в бъдеще и да се вземат по-обосновани икономически решения.

Икономическата ефективност на добивния сектор е част от обществената ефективност и може да се определи като оптимално използване на подземни и надземни природни богатства и производствени фактори за създаване и реализация на висококачествени суровини и продукти при минимално изразходване на ресурсите и максимално опазване на околната среда.

Необходимостта от изследване ефективността на добивните предприятия е продиктувана най-вече от силното противоречие между ограничеността на ресурсите, които нямат възстановителна способност, и стремежът на собствениците да постигнат максимизиране на доходността.

Без да се претендира за изчерпателност, по-надолу в настоящия доклад е предложен модел за изследване ефективността на предприятията от добивната промишленост. Считаме, че той би трябвало да бъде практически приложим и разбираем и от мениджърите в по-малките предприятия, които рядко използват сложни методи за анализ и оценка на ефективността, тъй като не разполагат с необходимите специалисти за осъществяването на анализ, оценка и контрол на ефективността, така и от външните заинтересовани лица, които използват предимно публична информация и рядко имат достъп до вътрешна информация.

Модел за анализ на ефективността на предприятията в добивната промишленост

След направеното проучване на съществуващата теоретична литература предлагаме модел за анализ и оценка на ефективността на предприятията в добивната промишленост, който обхваща шест групи показатели.

На първо място, като подходящ за включване в предложения модел може да се посочи абсолютният измерител на ефективността – печалбата (счетоводна, балансова, оперативна и др.). Въпреки че не е достатъчен показател, тя характеризира ефективността от целокупната дейност на предприятието и изследването на динамиката и факторите, влияещи върху нея, биха дали изключително ценна информация на потребители.

В международната практика са се утвърдили и други показатели за измерване на финансовия резултат – печалба преди лихви, данъци, обезценяване и амортизация; печалба преди лихви, данъци и

амортизация; печалба преди лихви и данъци, печалба преди данъци, печалба след данъци (Konarev, Konstantinova, 2016, p. 39).

Характерна особеност на финансовия резултат на предприятията от добивната промишленост е, че най-голям относителен дял в структурата му има печалбата (загубата) от оперативна дейност. Това обуславя необходимостта от по-подробен анализ на печалбата от оперативна дейност чрез съпоставяне на данните за различните отчетни години, за да се установят измененията, и чрез факторен анализ – за да се открият причините за отклоненията.

Към втората група показатели за анализ ефективността на предприятията от добивната промишленост предлагаме да се включат показателите за ефективност на приходите и разходите. Те дават информация за способността на предприятието да влага оптимално средствата в дейността си и да получава изгода от тях и показват ефективността на извършените разходи и на получените приходи.

Коефициентът на ефективност на приходите представлява отношение между разходите и приходите и показва колко разходи са извършени за реализирането на 1 лев приходи и трябва да бъде под 1 (Kostova, 2010, p. 173). Умножен по 100, той характеризира разходите на 100 лева приходи и изразява сумата на разходите, съответстваща на 100 лева, получени приходи от цялостната дейност на предприятието (Ivanova, 2016, p. 57).

Коефициентът на ефективност на разходите е реципрочен на предходния и се получава, като сумата на приходите се раздели на сумата на разходите (Kostova, 2010, p. 173). Той дава информация за това колко приходи се реализират с един лев вложени разходи и необходимо условие е той да бъде над 1. Това показва, че предприятието е генерирало повече приходи и/или са извършени по-малко разходи. Умножен по 100, той показва приходите на 100 лева разходи (Ivanova, 2016, p. 57).

Анализът може да се задълбочи, като се изследват и коефициентите на ефективност на приходите и разходите от оперативната дейност. Така се елиминира влиянието на финансовите приходи и разходи върху крайния финансов резултат. Както бе посочено по-горе, същественият размер на приходите на предприятията, съответно – финансовият резултат на предприятията в този сектор, се генерира от оперативната дейност и това определя ефективността на приходите и разходите в тази дейност като съществена част от анализа на ефективността.

Характерна особеност на разходите в предприятията от добивната промишленост е това, че постоянните разходи са високи в дела на общите разходи. Всяко намаляване на производството води до увеличаване на дела на постоянните разходи в себестойността на продукцията и най-вече чрез намаляване на променливите разходи може да се достигне снижаването на себестойността.

Анализът и оценката на горепосочените коефициенти ще подпомогне ръководствата и собствениците на добивните предприятия при вземането на решения за оптимизиране на разходите и съотношението между приходите и разходите и за изграждането на ефективна система на ценообразуване, като това ще увеличи ефективността на цялостната дейност.

В следващата група от показатели предлагаме да се включат тези, които се отнасят към оценяване ефективността на ресурсите на предприятието.

Необходимостта от правилно разпределение на ограничените ресурси, особено в предприятията от добивната промишленост, в които основните дейности са добив и преработка на невъзстановими природни богатства, налага да се търсят механизми за по-добро управление на ресурсите и по този начин за осигуряване на максимален и нарастващ във времето резултат. По-ефективното използване на ресурсите ще осигури по-добро финансово състояние, което ще гарантира стабилност, конкурентноспособност и устойчиво развитие. Всичко това увеличава значението на тази група показатели за ръководството и собствениците на предприятието при вземане на важни икономически решения.

Най-често в практиката се използват показатели, в които като числител се посдтавят нетните приходи от продажби и като знаменател – общата сума на активите или различните видове активи.

Предлагаме анализът на ефективността от използването ресурсите да започне с анализа на ефективността на общите активи. Считаме, че е подходящо тук да се включат и показателите за ефективност на дълготрайните материални активи и на дълготрайните нематериални активи, тъй като те заемат голям относителен дял в структурата на активите на предприятията в добивната промишленост и ефективното им използване е от решаващо значение за цялостната ефективност на дейността.

Показателят „ефективност на дълготрайните материални активи“ представлява съотношение на приходите от продажби на продукцията и средната наличност на дълготрайни материални активи с произ-

водствено предназначение. Коефициентът на ефективност на дълготрайните нематериални активи може да се изчисли по аналогичен начин, като нетните приходи от продажби на продукцията се разделят на сумата от средната балансова стойност на дълготрайните нематериални активи (Galabov, 2017, p. 60).

Добивната промишленост е капиталово интензивна индустрия. Съставът, структурата, размерът, състоянието, степента на използване дълготрайните материални активи са едни от основните фактори, които влияят върху икономическата ефективност, и по тази причина за увеличаването на ефективността на активите на добивните предприятия е необходимо да се търсят начини за внедряване на нови технологични иновации, за инвестиции в ново производствено и технологично оборудване, за усъвършенстване на методите за геоложки проучвания, за добиване на суровини от минни отпадъци, за повторна употреба на суровините и др. Тези мерки ще доведат до повишаване качество на добитата продукция, ще увеличат възможностите за по-пълноценен добив и ще повишат ефективността.

Целесъобразно е като следваща група в модела да се включат и показатели, свързани с човешките ресурси на предприятието, като едни от основните елементи на производствения процес.

В добивната индустрия разходите за персонал заемат изключително висок дял от общите разходи и по тази причина, логично за предприятията в този сектор, е увеличаването на ефективността от използването на човешките ресурси да се счита за ключов фактор за конкурентно предимство и да е от решаващо значение за повишаване ефективността на цялостната дейност. Всичко това обуславя необходимостта от разглеждането им като отделен аспект, който се анализира при оценяване ефективността на добивните предприятия.

Към настоящата група от показатели може да се добавят например: коефициентът на ефективност на персонала като отношение на нетните приходи от продажби на продукцията и среден списъчен брой на персонала (Galabov, 2017, p. 60) и коефициентът на разходна ефективност на персонала, който се изчислява с формула, в числителя на която са нетните приходи от продажби, а в знаменателя – разходите за персонал (вкл. разходите за заплати и разходите за осигуровки на целия персонал).

Показателят „производителност на труда“ не е добавен към модела, тъй като той представлява отношение на количеството произведена продукция и отработено време (часове, дни) и в повечето случаи не може да бъде изчислен от външните потребители на информация, но той дава ценна информация на мениджмънта.

Като измерител на ефективността на труда на човешките ресурси на предприятията в добивната промишленост може да се използва и коефициентът за печалба на един служител. Печалбата на един служител представлява отношение на печалбата към броя на служителите. Решаващ фактор за успешното развитие на българската добивна промишленост е устойчивото повишаване на ефективността на човешките ресурси.

Въз основа на получените резултати от анализа е необходимо да се открият възможности за подобряване ефективността на човешкия капитал, тъй като неговото усъвършенстване и развитие е от решаващо значение за добивните предприятия за постигане на по-висока производителност и максимална ефективност на производството.

Дейността на добивните предприятия се характеризира с високата степен на несигурност и неопределеност (Luther, 1996, p. 70). Това води до търсене на възможности за най-рационално използване на капитала и спазване на оптимално съотношение между заема и собствен капитал. Ако ефективността не е висока, преобладаването на заемния капитал може да доведе до трудности в изплащането на лихвите и заемите и могат да възникнат рискове, свързани с влошаването на ликвидността и платежоспособността. Посоченото определя значението на ефективността на капитала за добивните предприятия и затова към предложената система добавяме и показателите за измерване на ресурсната ефективност от гледна точка на ефективността на капитала – на общия капитал, на собствения капитал и на пасивите, които се изчисляват като съотношение на общите приходи към средната балансова стойност на последните (Galabov, 2017, p. 60).

На последно място в предложения модел за анализ и оценка на ефективността включваме показателите за рентабилността на приходите и разходите, тъй като те най-пълно характеризират крайните резултати от дейността, съответно и ефективността на управлението.

Рентабилността на приходите предлага широки аналитични възможности и показва колко лева печалба осигурява 1 лев приходи от продажби. Тя се изчислява като отношение на печалбата (нетна,

брутна, нетна оперативна и др.) и приходите. Разходната рентабилност показва каква печалба осигурява на предприятието всеки вложен лев разходи. Подобно на рентабилността на продажбите, рентабилността на приходите може да бъде изчислена на база брутен и нетен финансов резултат.

Като допълнителен показател в тази група може да се посочи и рентабилността на продажбите, която се среща в икономическата литература и като „коефициент на доходност на оперативната дейност“. За изчисляването му се използват данните само за оперативната дейност – финансовият резултат от оперативната дейност и приходите от оперативната дейност (Kostova, 2010, pp. 209–212).

Характерно за приходите от продажби на предприятията в добивната индустрия е, че те силно зависят от международните пазари, а продажните цени са неконтролируеми и силно колебливи. Всичко това води до необходимост от разумно управление на наличните ресурси, оптимизиране на производството, намаляване на себестойността, повишаване на конкурентоспособността на добитата продукция, закриване на губещи или нискодоходни производства. Посочените мерки ще повишат ефективността на цялостната дейност на дадено предприятие и ще се увеличи съвкупната ефективност на сектора „Добивна промишленост“.

Анализът и оценката на посочените показатели в модела биха дали ценна информация на потребителите за вземане на решения – от страна на вътрешните потребители за повишаване на ефективността и от външните потребители при планиране на действия, свързани с предприятието.

Всеки от посочените показатели в модела характеризира ефективността на стопанската дейност от различна гледна точка. В зависимост от целта на анализа и особеностите на дадено предприятие, предложената система от показатели би могла да бъде видоизменена или разширена.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Представените показатели за анализ на ефективността са само част от методическия апарат, с който днес вътрешните и външните потребители на информация вземат своите решения.

Необходимо е да се установи състоянието на ефективността към даден момент и в динамика, за да се проследи как се е променяла във времето, кои са били факторите, които са повлияли за увеличаването, респ. намаляването ѝ.

Качественият анализ на ефективността подпомага предприемането на по-целенасочени мерки за подобряване на общото финансово и икономическо състояние на дадено предприятие.

Тъй като трудно може да се установи ефективността чрез един обобщаващ показател, за по-прецизна оценка на равнището ѝ във всяка стопанска организация и в предприятията от добивната промишленост, е наложително да се обхванат възможно най-голям брой показатели.

В настоящия доклад акцентът беше поставен само върху теоретичното представяне на предложения модел за анализ и оценка на ефективността, който може да се използва като база за практически анализ на ефективността на отделните предприятия в добивната промишленост в бъдещи изследвания.

REFERENCES:

1. **Galabov, M. 2007:** ‘Indicators and models for analysis of the financial position of the company’ viewed 09 August 2019 <https://www.unwe.bg/uploads/ResearchPapers/Research%20Papers_vol2_2007_No6_M%20Gulabov.pdf>. (in Bulgarian)
2. **Galabov, M. 2017:** ‘Cost effectiveness of real estate companies’, viewed 20 August 2019 <https://www.unwe.bg/uploads/Alternatives/4_IA_br_2%202017_GB.pdf>. (in Bulgarian)
3. **Georgieva, D. 2016:** ‘Performance indicators in the context of the information needs of financial analysis entities’. *XIX International Conference on Governance and Sustainable Development*. Sofia, pp. 89–95. (in Bulgarian)
4. ‘Importance of the mineral industry’ 2014. *Bulgarian Chamber of Mining and Geology* viewed 30 July 2019 <<https://www.bmgk.bg>>
5. **Ivanova, R. 2016:** ‘Analysis of the efficiency of the revenues and expenses of the transport company’. *MTC-aj.com – Scientific Magazine*. (in Bulgarian)
6. **Ivanova, R. 2018:** ‘Income statement - a source of information for analyzing and evaluating an entity’s performance’. *IDES Yearbook*, pp. 1–37. viewed 08 July 2019 <<https://www.ides.bg/e-journal/2018/issue-2018/2018-rositsa-ivanova>>. (in Bulgarian)

7. **Kasarova, V. 2013:** *The New Metrics of Corporate Financial Success*. Izdatelstvo Evdemonia Production, Sofia. (in Bulgarian)
8. **Koeva-Dimitrova, L. 2016:** *Analysis of the financial status of the diagnostic and counseling centers - methodological and applied aspects*. Steno, Varna. (in Bulgarian)
9. **Konarev, A. & Konstantinova, S. 2016:** Methodological and methodological problems of the analysis and management of corporate returns (Vols. Scientific Papers, Volume II). (Hilendarski), Higher School of Security and Economics, Plovdiv. (in Bulgarian)
10. **Kostova, N. 2010:** *Financial accounting analysis*. Aktiv-K, Varna. (in Bulgarian)
11. **Luther, R. 1996:** 'The Development of Accounting Regulation in the extractive industries: An International Review', *The International Journal of Accounting*. Vol. 31, No. 1, pp. 67–93.
12. *National Statistical Institute* 2017 viewed 01 August 2019 <<https://www.nsi.bg/>>
13. **Nenov, T. & Atanasov, B. 2010:** *Efficiency and growth of industrial companies in modern conditions*. Universitetsko izdanie IU, Varna. (in Bulgarian)
14. **Pergelov, K. 1998:** *Accounting and balance analysis*. Maxla, Sofia. (in Bulgarian)
15. **Staneva, I. 2013:** 'Efficiency and Cluster Approach', University of Agribusiness and Rural Development. University Science Edition *Novo Znanie*, Year II, No. 2, Plovdiv. (in Bulgarian)
16. **Todorov, G. 2003:** *Financial-accounting analysis*. Izdatelstvo Steno, Varna. (in Bulgarian)
17. **Todorov, L. 2017:** 'Business Profitability – Methodological and Applied Aspects of Analysis and Control. *IDES*, Issue 02/2017, viewed 15 August 2019 <<http://ides.bg/media/1448/02-2017-l-todorov.pdf>> (in Bulgarian)
18. **Zahariev, S. 1989:** *Company Management*. Izdatelstvo Abgar, Tarnovo. (in Bulgarian)

За контакти:

Имрен Севим Гендж-Салатова, докторант
 Служебен адрес: гр. Варна, 9000 бул. „Княз Борис І-ви“ 77
 Икономически университет – Варна,
 катедра „Счетоводна отчетност“
 Ел. поща: imrengendzh@gmail.com
